

УДК 336.131 : 339.341.1

Лазебник Л.Л., к.е.н., доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

РЕГУЛЯТИВНА РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ПОСИЛЕННІ ВЗАЄМОДІЇ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлена роль адміністративного мотивування інновацій у державній стратегії економічної модернізації та механізм перерозподілу ресурсів у виділені сектори економіки.

The article outlines the role of the administrative state in motivating innovation strategy of economic modernization and the mechanism of redistribution of resources in selected sectors.

Актуальність теми обумовлюється поставленим Президентом України завданням з відновлення економічного зростання й модернізації економіки країни, що потребує як теоретичної оцінки можливостей реформування, спрямованого на підвищення конкурентоспроможності економіки (включаючи інституціональний чинник), так і трансформації економічної політики країни в політику інноваційно-технологічного розвитку [1]. Головним суб'єктом такої політики є держава, реформуючий вплив якої зазнають особливі інституціональні обмеження шляхом стимулювання інноваційної діяльності [2, С. 15].

Оцінка інноваційності економіки України. Під інноваційною діяльністю розуміють економічну діяльність, пов'язану з трансформацією ідей (результатів наукових досліджень та розробок або інших науково-технічних досягнень) у технологічно нові чи вдосконалені продукти (послуги), які впроваджені на ринку, у нові чи вдосконалені технологічні процеси або засоби створення чи поширення послуг, що використовуються у практичній діяльності. Ступінь розвитку інноваційної діяльності в країні можливо виміряти низкою показників, серед яких: питома вага підприємств, що впроваджують інновації; наукоємність ВВП; наукоємність промислового виробництва; кількість освоєних підприємствами інноваційних видів продукції тощо. У кінці 1980-х рр. питома вага підприємств, що займалися розробкою та впровадженням нової чи вдосконаленням існуючої продукції або виробничих процесів, у промисловості колишнього СРСР складала 60-70%, а в 1992-1995 рр. частка інноваційно активних підприємств України була в межах 20-26%. В 1997 р. питома вага підприємств, що здійснювали інновації, у загальній кількості промислових підприємств складала 17%, у 2000 р. – 18,0%, у 2003 р. – 15,1%, у 2004 р. – 13,7% [3, С. 15].

у 2007 р. – 14,2% [4]. Серед країн Європейського Союзу мінімальні аналогічні показники мають Португалія – 26% та Греція – 29%, які майже удвічі вищі від України. А країнами-лідерами у цій галузі є Нідерланди (62%), Австрія (67%), Німеччина (69%), Данія (71%) та Ірландія (74%) [3, С. 52].

В Україні питома вага видатків на дослідження й розробки у ВВП, або наукоємність ВВП, складає близько 0,95%. Водночас в ЄС показник наукоємності ВВП у середньому складає 1,9%, а у Фінляндії й Швеції – 3,7%, Німеччині – 2,7% [1]. За випуском продукції 3-й технологічний уклад в Україні становить майже 58%, 4-й – 38% і тільки 4% – 5-й технологічний уклад [4]. Про розвиток технологій та інновацій у різних країнах світу уяву дає індекс конкурентоспроможності, розроблений організаціями Всесвітнього економічного форуму. Дані цього звіту за 2009-2010 рр. представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Ранжування країн за індексом глобальної конкурентоспроможності у 2009-2010 рр.

	Глобальний індекс конкурентоспроможності	Субіндекс розвитку технологій	Підіндекс інновацій та розвитку ділової практики
Розвинуті країни ЄС			
Швеція	4	1	4
Данія	5	4	7
Фінляндія	6	10	6
Німеччина	10	2	9
Великобританія	13	8	14
Франція	16	24	15
Австрія	17	19	11
Бельгія	18	22	13
Люксембург	21	5	22
Ірландія	26	21	20
Іспанія	31	29	35
Португалія	43	31	41
Італія	48	39	34
Греція	71	53	66
Нові члени ЄС			
Чехія	31	30	26
Кіпр	34	38	32
Естонія	35	16	42
Словенія	37	32	30
Польща	46	48	46
Словаччина	47	33	57

продовження табл. 1

Мальта	52	27	48
Литва	53	36	53
Угорщина	58	40	61
Румунія	64	58	75
Латвія	68	47	86
Болгарія	76	56	89
Пострадянські країни			
Росія	63	74	73
Україна	82	80	80

Майже п'ята частина наукового потенціалу нашої держави працює на закордонні замовлення: у 2001 р. – 22,4%, у 2002 р. – 26,2%, у 2003 р. – 24,3%, у 2004 р. – 21,4%, у 2005 р. – 24,4%, 2006 р. – 19,4%, 2007 р. – 15,9%. В галузі технічних наук ця частка у 2007 р. становила 24,6%, в інститутах Міністерства промислової політики – 41,4% [3].

На думку фахівців [5], причини такого стану розвитку інноваційної діяльності в Україні криються у: 1) недостатньому попиті на інвестування в дослідження й інновації з боку економіки; 2) недостатності ресурсів для НДДКР та інновацій.

Наведені дані свідчать, що об'єктивні умови розвитку світового господарства посилюють прагнення країн до інноваційно-технологічного розвитку для прискорення економічного зростання. Для України інноваційна орієнтація економіки є вимогою її модернізації. Адже матеріальною основою розвитку в сучасних умовах у все більшій мірі стає стан і динаміка зростання інноваційної сфери.

Теоретичні засади можливостей реформування. Соціологічна школа інституціоналізму на чолі з Ф. Перру і його прибічники створили оригінальну теоретичну концепцію державного управління економікою, яка одержала назву «державного дирижізму». Одним із найважливіших принципів державної економічної політики ця школа проголосила принцип вибіркової політики держави, покладений за основу концепції «привілейованих точок застосування сили». Сучасні новітні галузі, вважали прибічники цього напрямку, це мотори, рушійні сили прогресу. Вони або удосконалюють інші галузі, або готують масові нововведення в майбутньому. Саме розвиток цих галузей-моторів і має бути метою вибіркової політики уряду, оскільки вони модифікують структуру всієї національної економіки [6, С. 204]. В основу реалізації цієї стратегії покладений принцип додатного зворотного зв'язку, згідно з яким прогресивні зміни, що виникають в системі, накопичуються і посилюються, існуючи впродовж певного часу в агресивному середовищі «старих» відносин, форм та методів господарювання. Потім деструктивні чинники витісняються конструктивними, і в результаті їх взаємодії елементи «старої» систе-

ми набувають ознак узгодженого функціонування, внаслідок чого в системі формується нова позиційна модель на основі нової рівноваги, як віддзеркалення загальної тенденції суспільно-економічної динаміки.

При цьому дії держави не можуть обмежуватись скасуванням формальних обмежень на розвиток підприємницьких ініціатив в певних сферах. Відповідно, критично важливою стає спроможність держави розповсюдити правила і стандарти ведення бізнесу, які довели свою життєздатність і які забезпечують інноваційний розвиток, та поживити ділову активності в суспільстві в цілому.

Способи трансформації державної економічної політики в Україні в політику інноваційно-технологічного розвитку. Дослідження сучасних інституціональних аспектів функціонування української економіки свідчить, що перехід до інноваційної моделі розвитку в умовах відсутності реальної економічної зацікавленості у такій націленості реформ можливо шляхом:

- модифікації інноваційних та інвестиційних пріоритетів у реальному секторі;
- створення бізнес-одиниць, які запроваджують радикальні інновації [7, С. 27].

Адміністративна модифікація пріоритетів ґрунтується на створенні механізму адміністративного мотивування інновацій у найбільших компаній шляхом розповсюдження існуючих неформальних зв'язків держави, крупного бізнесу і фінансових установ на інноваційний процес. Що істотно зменшить конкуренцію між новаторами та прискорить адаптацію нової господарської моделі. При цьому інституціональні вимоги до такої моделі господарювання виявляються менш суттєвими (порівняно із орієнтацією на радикальні інновації).

По-перше, допускається збереження непрозорості суб'єктів реального сектора. Зрошування з фінансовими установами дозволить їм швидше приймати рішення про виділення грошових коштів на основі даних внутрішнього моніторингу діяльності компаній.

По-друге, не потрібним є створення жорсткої системи захисту прав зовнішніх власників капіталу. Інтереси фінансових установ враховані в межах неофіційних механізмів, в той час як дотримання прав решти інвесторів є економічно другорядним завданням.

По-третє, позитивною виявляється роль високої концентрації власності. Наявність домінуючих акціонерів для зв'язаних фінансових установ означає певну гарантію стабільності взаємовідносин, надійності здійснюваних інвестицій.

По-четверте, наявність неформальних зв'язків у реальному секторі є сприятливим чинником для успішної реалізації запропонованої моделі. В умовах адміністративної орієнтації на формування покращуючих інновацій, перерозподілу ресурсів і гнучкості умов взаємодії компаній нові підприємці

можуть розраховувати на підтримку з боку крупніших господарських структур. За жорсткої націленості автономних підприємців на одержання прибутків це не є можливим, оскільки тут інтереси окремого учасника не відповідатимуть інтересам господарської системи в цілому.

Таким чином, держава повинна перебудувати мотивації в реальному секторі на користь інноваційної діяльності. Вихідним моментом у розв'язанні цього завдання є визначення стратегічних пріоритетів розвитку. Наприклад, у повоєнній Японії у п'ятирічному плані економічної незалежності, розробленому у 1955 р., цілі визначались лаконічно: зростання, інвестиції та експорт.

Зазначимо, що в Україні збережений достатній інноваційний потенціал у сферах, де державна політика підтримки може виявитися мінімально витратною:

- окремих галузях обробної промисловості (радіоелектронне стеження, радіолокація, засоби наведення високоточної зброї, системи бронетанкової техніки, системи протиповітряної оборони);
- енергетичному атомному машинобудуванні;
- авіаційному та енергетичному турбінобудуванні;
- ракетній, авіаційній та космічній техніці;
- технології надвисоких частот;
- кристалічних матеріалів для мікроелектроніки та сонячної енергетики [4, С. 24].

З іншого боку, визначаючи на державному рівні інноваційні пріоритети, їх доцільно порівняти із європейськими, визначеними в новій редакції Лісабонської стратегії «Нове союзне партнерство заради економічного зростання та зайнятості»: охорона здоров'я за допомогою електроніки; фармацевтика; транспорт та матеріально-технічне забезпечення; навколишнє середовище; креативні індустрії, продукти яких представлені в цифровому форматі [5, С. 10].

Після визначення пріоритетів формуються механізми створення державою економічних мотивів перерозподілу ресурсів господарюючих суб'єктів у виділені сектори економіки. Найпоширенішим є фіскальний механізм адміністрування, в межах якого ключову роль відіграє політика загальних і цільових субсидій, тарифів, податкових пільг, імпортного мита і кількісних обмежень доступу іноземних господарюючих суб'єктів на внутрішній ринок.

Однією з форм підтримки підприємств, що здійснюють інвестування у науково-технічну діяльність є дослідницький податковий кредит. Він надає право вилучати з оподаткованого доходу поточні витрати на дослідження та впроваджувальні роботи. Розміри дослідницького податкового кредиту надаються або через визначення максимуму суми, яку дозволяється відраховувати від податку або у вигляді певного відсотка від загальної величини податкових зобов'язань щодо прибутку платника податку. Такий відсоток може змінюватися. Наприклад, у Франції за різні періоди він становив 25, 30 і 50%. У

Великобританії законодавством передбачено списання витрат на НДДКР на собівартість продукції. В Німеччині передбачені дотації на підвищення кваліфікації науково-дослідного персоналу, дотації малим підприємствам на інвестування у НДДКР під час придбання патентів і рухомого майна, а також на період вкладень у нерухому майно, що використовується для НДДКР. В узагальненому вигляді найбільш поширені способи стимулювання інноваційної активності у провідних європейських країнах представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Найбільш поширені засоби стимулювання інноваційних процесів у ряді країн світу

Засоби стимулювання	Величина
Великобританія	
1. Зменшення податку на прибуток для венчурних фірм	Звичайний податок на прибуток 35%, а для венчурних фірм – 25%.
2. Система страхування коштів, які надаються венчурним фірмам	Держава гарантує повернення 70% середньострокових позик, які надаються на 2-7 років.
3. Списання витрат на НДДКР на собівартість продукції	У будь-якій сумі
4. Субсидії на проведення досліджень з розробки нових видів продукції чи технологій	75% витрат фірм, на яких зайнято до 50 осіб.
5. Відшкодування витрат на нововведення згідно з державними програмами по субсидуванню малих інноваційних фірм	До 50% витрат на нововведення.
Італія	
1. Пільгові кредити на технологічні нововведення (50% суми кредиту видається впродовж реалізації програми модернізації та 30% – на її завершальній стадії)	До 80% вартості проекту на термін 15 років
2. Субсидії малим і середнім підприємствам видобувної та обробної промисловості на купівлю та лізинг ПК	25% (32% для південних районів країни) від вартості ПК

продовження табл. 2

3. Зменшення прибуткового податку	До 50% витрат на НДДКР впродовж року. До 100% витрат на НДДКР (якщо результати досліджень не можуть знайти застосування на практиці впродовж року)
4. Прискорена амортизація під час технічного переоснащення	45% вартості основних фондів (по 15% на рік), впродовж 3 років з моменту придбання устаткування (понад звичайних норм амортизаційних відрахувань)
5. Податкові пільги у випадку купівлі передової технології	До 25% від суми інвестицій для підприємств з чисельністю зайнятих до 100 осіб
6. Зниження податкових платежів	До 40-50% витрат на купівлю послуг, що сприяють запровадженню нової технології, залежно від розміру підприємства
Франція	
1. Державні дотації організаціям, що займаються науково-дослідними роботами за контрактами	До 50% суми витрат на проведення робіт за замовленнями малих і середніх підприємств
2. Субсидії малим і середнім підприємствам	До 50% витрат підприємств на найом наукового персоналу
3. Податковий кредит на приріст витрат на НДДКР	25% приросту витрат компаній на НДДКР порівняно з рівнем минулого року
4. Пільговий податок для нових компаній	25% податку на прибуток впродовж 3-х років
5. Не обкладаються податками кошти, що вкладаються у ризикові проекти	

Джерело: [3, С. 129]

Проте часто подібних заходів недостатньо. Причина криється у відсутності у захищених від конкуренції пріоритетних галузей і компаній стимулів до інновацій. Наприклад, дослідження південнокорейської економіки у 1990-1998 рр. свідчать, що загроза появи на ринку конкурентів і, як наслідок, відсутності гарантій довгострокового виживання підприємств у період циклічного зростання економіки спричиняє підвищення факторної продуктивності на 45%, а під час спаду – на 65%. Тому фіскальні заходи звичайно доповнюються адміністративним моніторингом ефективності господарювання у стратегічних галузях економіки.

Завдання фінансового забезпечення інвестиційної і інноваційної діяльності вирішується шляхом включення держави або її уповноважених інститутів до механізму фінансування економічних агентів. Наприклад, способом мобі-

лізації фінансових ресурсів на стратегічних напрямках модернізації може бути створення державою власних фінансових установ – банків розвитку. Принципи їх діяльності відрізняються від стандартних цілей приватних суб'єктів фінансового сектора і спрямовані на розв'язання макроекономічних завдань. Тому прибуток, як правило, не підлягає розподілу між засновниками і спрямовується на розширення обсягів інвестицій. Одночасно банки розвитку одержують особливий пільговий порядок рефінансування з боку центрального банку, звільняються від податків, для них застосовуються занижені вимоги щодо формування обов'язкових резервів, відкривається доступ до державних гарантій за умови залучення коштів з ринків капіталу. Консолідовані таким чином грошові ресурси направляються на підтримку пріоритетних секторів економіки і розповсюдження інноваційних процесів у масштабах всього господарства.

На жаль, розглянутий механізм участі держави у інноваційно-інвестиційних проектах реального сектора має суттєві недоліки, зумовлені домінуванням обмеженої кількості лідерів в економіці. Найбільші компанії, залучені до неформальних відносин з органами влади, а також ті, що мають тісні зв'язки з фінансовою системою, одержують пріоритет у розвитку стратегічних напрямків бізнесу. Але тут потрібно відмітити такий позитив, як чинник взаємної довіри органів влади і крупного бізнесу, наявність спільних чи таких, що перетинаються, рентах інтересів, яка сформувалась під впливом неформальних інститутів.

1. Проект Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article/info_boxes?art_id=252572&cat_id=252568
2. Норт Д. Институциональные изменения: рамки анализа / Норт Даглас // Вопросы экономики. – 1997. – № 3. – С. 6-17.
3. Науково-технічна та інноваційна діяльність в Україні у контексті євроінтеграційних процесів: монографія / І.Ю. Єгоров, І.А. Жукович, Ю.О. Рижкова, М.В. Пугачова; Наук.-техн. комплекс стат. дослідж. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. – 223 с.
4. Концепція розвитку національної інноваційної системи // Економіст. – 2009. – №6. – С. 15-27.
5. Селіхова О.Б. П'ять кроків до створення та успішної реалізації національної інноваційної стратегії. Досвід Європи / О.Б. Селіхова, О.В. Крехівський // Економіка та держава. – 2010. – №1. – С. 9-15.
6. Сорвина Г.Н. Экономическая мысль XX столетия: страницы истории: лекции / Г.Н. Сорвина; Рос. акад. гос. службы при Президенте Рос. Федерации. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2000. – 224 с.
7. Райская Н. Государство, инновации и развитие экономики / Н. Райская, Я. Сергиенко, А. Френкель // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 10. – С. 27-33.

Рецензент: д.е.н., професор Павлов В.І. (НУВГП)